

АХБОРОТ МАДАНИЯТИНИНГ АСОСИЙ КЎРСАТКИЧЛАРИ

Нодирбек Кодиров

НамДУ мустақил тадқиқотчиси

E-mail: nodirbekkodirov@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20622216>

Аннотация: ушбу тесизда ахборот маданиятининг асосий кўрсаткичлари, уларнинг шахс ва жамият ҳаётидаги аҳамияти ҳамда замонавий ахборот маконидаги ўрни ёритилади. Ахборотни излаш, саралаш, таҳлил қилиш, баҳолаш ва ундан мақсадли фойдаланиш кўникмалари ахборот маданиятининг муҳим таркибий қисмлари сифатида таҳлил этилади.

Калит сўзлар: Ахборот маданияти, медиа саводхонлик, рақамли саводхонлик, ахборотни таҳлил қилиш, ахборотни баҳолаш, танқидий фикрлаш, ахборот хавфсизлиги, коммуникатив компетенция, рақамли технологиялар, ахборот ресурслари, таълим, ахборот макони. Ахборот маданияти глобаллашув тарихи турли илмий-амалий қарашлар шукўҳи билан бой бўлиб, айниқса жамият тараққиёти давомида ахборотни шакллантириш, узатиш ва қабул қилиш жараёнларининг эволюцияси кўплаб илмий манбаларда ҳар томонлама ёритилган. Замонавий жамиятни ахборот майдонидан ажралган ҳолда тасаввур қилиш мумкин эмас, чунки ахборот маданияти бугунги кун цивилизациясининг энг муҳим пойдеворларидан бири сифатида намоён бўлмоқда. Шу боис, ахборот маданияти соҳаси, айниқса, глобаллашув шароитида ўзига хос тарихий босқичлардан ўтгани, даврлаштириш тамойиллари асосида тартибли ўрганилиши зарурлигини кўрсатади. Мазкур параграфда ахборот маданият глобаллашув тарихини даврлаштириш тамойилларининг ижтимоий-фалсафий асослари очиб берилади. Ахборот маданияти тушунчаси, унинг вужудга келиши ҳамда ривожланиш босқичлари, хусусан, глобаллашув жараёнларининг ахборот соҳасига кўрсатаётган таъсири ҳақида бир бутун мантиқий тизимда фикр юритилади.

Ахборот маданияти тушунчаси бир қарашда ҳозиргина шакллангандек туюлса-да, тарихи илк ёзувлар, хат-датлар, турли белгилар орқали жамият ҳаётини акс эттиришдан бошланади. Ахборотни сақлаш, тарқатиш ва ундан фойдаланиш маданияти турли цивилизациялар даврида кўндаланг ва узлуксиз тараққиётда бўлган. Милоддан аввалги даврлардаёқ ахборотни расмийлаштириш, уни жамият ҳаётида муҳим манба сифатида ишлатиш эҳтиёжи пайдо бўлган. Масалан, бундан бир неча минг йиллар илгари Миср пирамидаларидаги иероглиф ёзувлари ёки Шарқдаги илк битиклар ахборотни сақлаш кўриниши сифатида эътироф этилиши мумкин¹. Бундай ибтидоий шакллар маълум маънода ахборот маданиятининг илк кўринишларидир, чунки уларда маълумотни кетма-кет ёзиб бориш, белгиланган рамзлар орқали тушунчаларни ифода қилиш каби усуллар кузатилган.

Ахборот маданияти тушунчаси жамиятда тараққиётга туртки берувчи асосий омиллардан бири сифатида намоён бўлган. Бунга сабаб, ҳар қандай

¹Исмоилов А. “Ахборот маданияти ривожланиш босқичлари: назарий таҳлил”, - Навоий: Фан, 2021, -Б.320

жамиятда иқтисодий, сиёсий, маданий жараёнлар маълум бир ахборот асосида кўриб чиқилади ва шунга мос равишда бошқарув қарорлари қабул қилинади. Жамиятда ахборот ва билимларга бўлган талаб ортадиган сайин, ахборотни қайта ишлаш, ундан самарали фойдаланиш, натижада ахборот маданиятини юксалтириш ҳам муҳим аҳамият касб этади. Ушбу жараёнда технологиялар ривожига ўта муҳим роль ўйнайди. Ёзувдан тортиб чоп этиш машинаси, радиодидение, телевидение, компьютер ва интернет каби даврларга мос равишда ахборот сақлаш ҳамда тарқатиш маданиятида катта узгаришлар кузатилади².

Ахборот маданияти глобаллашув тарихини даврлаштиришда авваламбор унинг тарихи узлуксиз бир жараён сифатида талқин қилинади. Бироқ академик илмий манбаларда кўпинча ҳар бир модернизация босқичи ахборот маданиятида ҳам янги сифати муҳит муҳит яратгани таъкидланади. Турли олимлар ахборот маданияти тарихи ва унинг глобаллашув жараёнидаги аҳамиятини бир неча босқичларга бўлади. Бунда умумий ҳолда илк шаклланиш босқичи, ахборотларни дастлаб ёзув орқали тўплаш даври, чоп этиш даври, оммавий ахборот воситалари шаклланиш даври, рақамли технологиялар даври, интернет даври каби қатор босқичлар кўрсатилади. Лекин бу даврлаштириш моделлари турли илмий мактаблар ва тадқиқотчилар томонидан биров фарқли талқин қилиниши мумкин. Чунки ҳар бир илмий мактаб инсон лойиҳачилари, таълим тизими, сиёсий-ҳуқуқий муҳит, технологик тараққиёт даражаси каби кўрсаткичларнинг бирини катта аҳамиятли фактор сифатида қабул қилиш орқали ўз даврлаштириш моделини таклиф этади³. Ахборот маданияти глобаллашув тарихини даврлаштириш тамойиллари асосида эътибор қаратадиган бўлсак, энг аввало географик чегаралар тортиб кетган, бироқ маданиятлар орасида ахборот алмашинув жараёнлари ортаётган даврлар турли илмий манбаларда «глобал ахборот жараёни бошланиши» сифатида келтирилади. Қадимда бундай ҳолатлар кам кўзга ташланган, чунки маълумот асосан маҳаллий ҳудуд ичида тарқалган. Лекин Буюк ипак йўли давридаёқ маълум бир минтақада бир маданиятдан иккинчи маданиятга ахборот интиқоли бор эди. Кейинчалик чоп этиш машинасининг ихтиро қилиниши глобаллашув жараёнини илк даврларда шакллантирган асосий технология сифатида баҳоланади, зеро у ахборот тарқатиш тезлигини бир неча баробар оширди⁴.

Ахборот тарқалишида чоп этиш машинаси инқилобий аҳамият касб этди. Мазкур жараён туфайли китоблар, рисолалар, газеталар, журналлар қандайдир маҳаллий ҳудуд доирасидагина эмас, балки бошқа ҳудудлар, мамлакатлар, минтақаларда ҳам ўқиша бошлади. Шу тариқа ахборот глобал даражада тарқалиши учун шароит шаклланди. Замонавий илмий манбаларда чоп этиш машинаси пайдо бўлиши билан ахборот маданиятида янги зина бошлангани эътироф этилади. Амалда янги босқичда ахборотдан фойдаланиш

²Жонов М. “Глобал ахборот алмашинувининг замонавий муаммолари”, - Тошкент: Университет нашриёти, 2018, -Б.250.

³Собиров Б. “Жамиятда ахборот муносабатларининг тарихий эволюцияси”, - Самарқанд: Ибн Сино номидаги нашриёт, 2020, -Б.410

⁴Каримова Д. “Чоп этиш технологиясининг жамият ривожига таъсири”, - Тошкент: Фан, 2017, -Б.280

тизимли асосга кўчгани, босма нашрлар ҳақиқий маънода оммавий ахборот воситаси сифатида фаолият юрита бошлагани таъкидланади. Айниқса, сиёсий жараёнларда газеталар орқали жамоатчилик фикрини шакллантириш тажрибаси ахборот маданияти тарихида муҳим аҳамият касб этади⁵.

Глобаллашувнинг кейинги босқичида ахборот маданияти тараққиётига медиа воситалар, яъни радиё ва телевидение жуда катта туртки берди. Радиё орқали ахборот тарқатилиши охир-оқибат бутун дунё бўйлаб тезкор хабарларни узатиш, турли мавзуларда илмий-маърифий эшиттиришларни олиб бориш имкониятларини яратди. Бу халқаро жамоатчиликка кўплаб сиёсий, иқтисодий, маданий воқеа-ҳодисалар ҳақида бир неча соат ичида маълумот олиш имконини берди. Шу билан бирга, телевидениенинг пайдо бўлиши ахборот маданиятида яна бир янги поғонага чиқди. Чунки суратли ахборот кўриниши одамлар онгига тезкор ва равшан таъсир кўрсатиши, сиёсий жараёнлардан тортиб маданий маросимларгача бутун жаҳон аудиториясига намоёниш этилиши маълум маънода глобал ахборот муҳитини шакллантирди. Ахборот маданиятида визуал ахборот (сурат, видео) алмашинувининг имкониятлари орта бориши билан бирга, бутунлай янги фикрлар, янги технологиялар пайдо бўлди⁶. Глобаллашув тарихида ахборот маданияти ривожининг рақамли революция даври ўзига хос шиддатли босқич сифатида қайд этилади. Компьютерлар ихтиро қилиниши ва улардан фойдаланиш даражаси ошиб бориши, ахборотни рақамлаштириш технологиялари тарғиботи, дастурий таъминотнинг жадал ривожланиши, шунингдек, интернет тармоғининг бутун дунё бўйлаб қулай ва арзон усулда тарқалиши информацион жамият тўлақонли шаклланиши учун замин яратди. Айнан шу босқичда ахборот маданияти масалалари илмий доираларда жиддий баҳс-мунозаралар марказига айланди. Чунки рақамли технологиялардан фойдаланиш орқали ахборот уюшмалари, шахсий фаолият, оммавий ахборот воситалари тамомила ўзгарди. Ахборотдан фойдаланиш кўникмалари, рақамли саводхонлик, ахборот хавфсизлиги каби тушунчалар пайдо бўлди⁷.

Ахборот маданияти глобаллашув тарихини даврлаштиришда шундай бир методологик ёндашув мавжудки, унга кўра, ҳар бир янги технологик инқилоб билан ахборотни тарқатиш, қайта ишлаш ва ишлатиш усулларида бир стип қўшимча сифат ўзгариши юз беради. Яъни, бу ўзига хос “технологик зўриқиш – ахборот маданиятидаги сифат ўзгариши – глобал қамров кучайиши” занжири орқали ифода этилиши мумкин. Ёзувдан тортиб, рақамли технологияларгача бўлган ҳар бир даврда ахборот маданияти жамият тараққиётини тезлаштирган, айни пайтда жамият тараққиёти учун зарур бўлган ахборот тизимлари ҳам янги кўриниш олган. Бу жараёнда жамият ҳаётида шаклланган сиёсий-ҳуқуқий муҳит, иқтисодий муносабатлар, тарбия ва таълим тизими, маданият, фан-иссиқлик каби кўплаб жабҳаларда ахборот ҳар қанча кўп ва

⁵Маҳмудов Ш. “Чоп этиш инқилоби ва жамиятда ахборот иштироки”, - Тошкент: Нашр, 2019, -Б.300

⁶ Шукуров А. “Медиа ривожланиши ва визуал ахборот вақтида ахборот маданияти”, - Тошкент: Media House, 2021, -Б.265

⁷ Жамолов И. “Рақамли жамият шаклланиши ва ахборот маданияти эволюцияси”, - Тошкент: Акалем, 2022, -Б.350

сифатли бўлса, тараққиёт шунчалик мустаҳкам асосда ривожланиши маълум бўлган⁸. Шу билан бирга, ахборот маданияти ўзида бир неча муҳим ижтимоий-фалсафий омилларни мужассам этган. Биринчидан, ахборот маданияти инсон онгидаги тушунча ва қадриятлар шаклланиши учун шакллангани боис, ахборотни эътироф этиш, баҳолаш, танқидий ёндашув қила олиш каби қобилиятлар ахборот маданиятида алоҳида аҳамиятга эга. Иккинчидан, ахборот маданияти жамоавий онгни шакллантириш жараёнида иқтисодий, сиёсий, технологик таъзиқлардан холи бўлмаган бир муҳитда намоён бўлади. Жамият тарбияси, маърифати, ҳатто сиёсий қарашларини формалаштиришда ахборот манбааси роли шунчалик муҳимки, унинг қамров доираси кенгайган сари сиёсий институтлар, иқтисодий ресурслар, маданий муносабатлар ҳам таянган асосий устунлардан бири ахборот маданияти бўлиб қолади.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Исмоилов А. “Ахборот маданияти ривожланиш босқичлари: назарий таҳлил”, - Навоий: Фан, 2021, -Б.320
2. Жонов М. “Глобал ахборот алмашинувининг замонавий муаммолари”, - Тошкент: Университет нашриёти, 2018, -Б.250.
3. Собиров Б. “Жамиятда ахборот муносабатларининг тарихий эволюцияси”, - Самарқанд: Ибн Сино номидаги нашриёт, 2020, -Б.410
4. Каримова Д. “Чоп этиш технологиясининг жамият ривожига таъсири”, - Тошкент: Фан, 2017, -Б.280
5. Маҳмудов Ш. “Чоп этиш инқилоби ва жамиятда ахборот иштироки”, - Тошкент: Нашр, 2019, -Б.300
6. Шукуров А. “Медиа ривожланиши ва визуал ахборот вақтида ахборот маданияти”, - Тошкент: Media House, 2021, -Б.265
7. Жамолов И. “Рақамли жамият шаклланиши ва ахборот маданияти эволюцияси”, - Тошкент: Акалем, 2022, -Б.350
8. Саидов А. “Глобаллашув шартларида ахборот маданиятини шакллантириш тамойиллари”, - Тошкент: Истиқбол, 2020, -Б.310

---

⁸ Саидов А. “Глобаллашув шартларида ахборот маданиятини шакллантириш тамойиллари”, - Тошкент: Истиқбол, 2020, -Б.310